

श्री साईनाथ प्रसन्न

Shri Sai Baba

SHRI SAI ILILA

मासिक]

श्रीसाईलीला

] पुस्तक

(Monthly)—1940

Vol. XVI] Shake 1861 Ashwin, Kartik, Margashirsha [Part 7-8-9

वर्ष १६] शके १८६१ आश्विन, कार्तिक, मार्गशीर्षे. [अंक ७-८-९

वावा वावा. विशिष्टादिना मना मोड र कोर बावा ॥
बाबा नामी. किर्तितरी. अम दिवस शोद अवावा ॥

मा बाळिवध, त्यज शरण आ एव न मया नवाना ॥
मा बाबा मा. दुज नमस्की, ज्ञानवाची जबावा ॥

नळनीदलगतजळमातितरळम् । तद्दजीवनमतिशयपलम् ॥
क्षणमपि सज्जनसंगतिरेका । भवति भवार्णवतरणे नौका ॥१॥

—शंकराचार्य

Annual Subscription Rs. 3/6/- including Postage.

Each month's issue 0-4-0

Editor—R. V. Ghaisas.

अनुक्रमणिका

विषय

बाबा व ज्ञानेश्वरी	22-
श्री साई संशय रत्नाष्टक	३१-
श्री साईसच्चरित्र	३३-
शिर्डीवृत्त	५५-
चिंचणकर वाचनालय वृत्त	५५-
अगत्याची सूचना	६१-
अनुभव	९-

CONTENTS

Who is a Jivanmukta ?	11-1
Culture and Transmission	14-1
EGO	20-2
Special Notice	23-2
Hints to Correspondants	2
Death on Ekadashi	2
Impressions	2
The Cripple's Appeal	2
Shirdi Notes	29-30
Prof. Narke at Madrass	31-32
Sai Literature	33-34
Acknowledgements & Reviews	35-36
Experiences (Calcutta Devotees)	1-
Madrass Devotees Experiences (Contd.) from last Issue	35-4

Subscribers are requested to send in the subscription Rs. 3-6-0 by M. O. or intimate if they would accept V. P. P.

Devotees are requested to intimate promptly any change in their addresses to the Hony. Secy. Mr. S. N. Kharkar, 37, Chara Road, Thana.

Experiences of Devotees are welcomed for publication in this Magazine and should be sent to Editor,

R. V. Ghaisas,

Lokamanya Tilak Jubilee Trust Bldg.
Gokhale Rd. North: Dadar, Bombay, 14.

श्री साईबाबा

गोदावर्याः प्रवाहो विलसति यदुदक्पार्श्वतो योजनैकम् ॥
 प्रादुर्भूत्वाऽत्मभूत्याऽनिशजनितमहे शीलाधिक्षेत्रधाम्नि ॥
 सर्वज्ञातीयवृंदैर्विविधजनपदादागतैः स्तुयमानः ।
 पूर्णब्रह्मैव साक्षाद्विजयति भुवनं पावयन्साइनाथः ॥

शके १८६१)

श्रीसद्गुरु साईनाथ. (वर्ष १६ अंक ७-८-९

श्रीदत्तचित्साइसद्गुरुभ्योनमः

बाबा व ज्ञानेश्वरी

बाबांची श्रद्धा व सबुरी

बाबा नेहमी म्हणत नाना, (नानासाहेब चांदोरकर) लई पैका देणारे आपल्या-
 कडे पुष्कळ लोक येतात. पण आपल्याला कोणी दान दिडक्या देत नाही. नानासाहेबांनी
 बाबांच्या या बोलण्याचा तदनुषंगिक इतर दुसऱ्या बऱ्याच गोष्टीवरून विचार व मनन
 करून या दान दिडक्या शोधून काढिल्या. त्या दान दिडक्या म्हणजेच श्रद्धा व
 सबुरी.

श्रद्धा व सवुरी दोन प्रकारची असते. व्यावहारिक व पारमार्थिक. परमार्थात ह्यांची अत्यंत जरूर असते. तशीच पण व्यवहारांत ही असते.

व्यावहारिक श्रद्धा म्हणजे एकमेकांविषयी विश्वास. व व्यावहारिक सवुरी म्हणजे एकमेकांनी एकमेकांचे कार्य करीपर्यंत थांबणे, दम धरणे किंवा वाट पाहणे.

व्यावहारिक श्रद्धा (limitid faith) पुष्कळ अंशी काम्य असते. तिचे फल दृश्य पण क्षणिक असते. सतत प्रयत्नाने, कर्माच्या शुभाशुभ व स्थूल सूक्ष्म मानाने कमी अधिक कालात ते फल बहुत करून आपल्या ह्यातीतच आपल्यास मिळते.

उदाहरणार्थ, आपण शिंप्याकडे कपडे शिंपण्यास देतो, धोब्याकडे कपडे धुवावयास देतो, सोनारकडे दागिने तयार करण्यास सोने देतो. व पटवेकऱ्याकडे बहुमोल नग पटविण्यास देतो. शेतांत शान्य पेरतो, भाजी लावतो, बागेंत किंवा शेतांत झाडे लावतो, कोणत्याही विषयाचा अभ्यास करतो, एखादा उद्योग धंदा करतो, लग्न करतो, व अशाच प्रकारची उपजीवन व संसार पोषक इतर अनेक कार्ये करतो. तीं प्रथम एक प्रकारच्या उघड किंवा गुप्त (Patent or latent) विश्वासाने (श्रद्धेने) करतो. व त्या कार्यास अल्पाधिक कालांत फल ही येते. उदाहरणार्थ शिंपी कपडे शिंपून देतो, धोबी कपडे धुऊन देतो, सुवर्णकार दागिने घडून देतो, पटवेकरी नग पटवून देतो. अभ्यासामुळे परीक्षा उत्तीर्ण होतात, त्या त्या विषयांत प्रावीण्य ही लाभते, नौकरी ही मिळते. धंद्यांत पैसा मिळतो. जमीन जुमला, घरदार व ऐश्वर्य प्राप्त होते. लग्न केल्यामुळे मुले बाळगे होतात. व आपला संसार भार कमी करतात. पण या श्रद्धा व सवुरीची आपल्यास इतकी संवय झाली असते की तिची आपल्यास आठवण ही नसते ही अनुवंशिक किंवा सामाजिक पण व्यावहारिक गुप्त श्रद्धा सवुरी होय.

पण पारमार्थिक श्रद्धा व सवुरी याहून पुष्कळ मित्र आहे. पारमार्थिक श्रद्धा म्हणजे वेद (श्रुति), स्मृति, शास्त्रे, गुरुवचन मोक्ष, ब्रह्मनाम, व परब्रह्म (परमात्मस्तु) यांचे ठिकाणी अस्तिक्य बुद्धि म्हणजे सात्विक दृढ विश्वास (Implicit and honest faith)

पारमार्थिक सवुरी म्हणजे सहिष्णुता. धीरता म्हणजे बरील गोष्टीवर श्रद्धा ठेवून इष्ट फल प्राप्तीपर्यंत बिनतक्रार वाट पाहात बसणे, दमधरणे किंवा थांबणे (Honest patience)

पारमार्थिक श्रद्धा निष्कामच असावी लागते. तिचे फळ अदृश्य असते. पण अखंड सुखदायी असते. तें एकदोन जन्मातही (कम मार्गाने=कर्मयोगाने) साध्य होण्यासारखें नसते.

साधारणतः उसाचे पिकास जर एक वर्ष लागते, आंब्या नारळाचे झाडांस फळें येण्यास १०-१२ वर्षे लागतात, अभ्यास करून परीक्षा उत्तीर्ण होण्यास किंवा त्यांत पारंगतता मिळण्यास किंवा २०-२५ रुपयांची नौकरी मिळवण्यास जवळ जवळ एक दीड तप घालावे लागते. लग्न होऊन मुलें बाळें होण्यास व त्यांच्या करवी आपला संसारभार कमी होण्यास दीड दोन तपांची तपाश्र्वर्या करावी लागते. धंध्यांत कमाई करून चांगल्या प्रकारें उन्नतावस्थेत येण्यास बहुतेक आयुष्य वेंचावें लागते व अक्रोडांच्या झाडांची लग्न-वड करून त्यांचीं फळें चाखण्यास ५०-६० वर्षांचा अवधि लागतो; म्हणजे हें कार्य क्वचितच कोणाचे हयातींत होत असेल. बहुधा हा योग झाडें लावणाराच्या पुत्राच्या किंवा नातवाचेच नशिबी येतो.

असें जर आहे तर परमार्थांत प्रथम निर्गुण व सगुण परमात्माचे अस्तित्वावर विश्वास बसण्यातच कित्येक जन्म लोटतात. विश्वास बसलाच तर त्याचें सम्यक् ज्ञान होण्यांत कित्येक जन्म जातात, व ज्ञान झालेंच तर तत्प्राप्तीचे उपाय किंवा मार्ग शोधण्यांत व उपायाप्रमाणें निष्काम कर्म करण्यांत कित्येक जन्मांची आहुति पडते. व ह्याप्रमाणें सर्व साधनांची तयारी झालीच तर परमात्माची प्रसन्नता व प्रसाद होण्यास कित्येक जन्म घालावे लागतात.

आतां ही प्रसन्नता व हा प्रसाद प्राप्त होण्याकरतां निष्काम कर्माचरण ज्या दृढ व सात्विक विश्वासानें होतें, तो विश्वास म्हणजेच परमार्थिक श्रद्धा. व त्या प्रसन्नतेचें व प्रसादाचें परिपाक फल (जें प्रथम अदृश्य पण नंतर दृश्य) जें अत्यंतिक व अक्षय सुख त्याचा लाभ होईपर्यंत अनिश्चित काल थांबणे वाट पाहणें किंवा बिन तक्रार धीर धरणें हीच पारमार्थिक सवुरी.

आतां या पारमार्थिक श्रद्धेवर व अनिश्चित सवुरीवर विश्वास बसावा कसा ? यास माझ्या अत्यल्प समजुतीप्रमाणें एकच मार्ग दिसतो. व तो म्हणजे साधुसंतांचे अध्यात्मिक ग्रंथ वाचन. (जे ग्रंथ त्यांनीं मानव जातीच्या उन्नतावस्थेकरताच लिहिले आहेत. फसवण्याकरतां खात्रीनें लिहिलें नाहींत) ग्रंथांत लिहून ठेविलेल्या मार्गाचा, उपायांचा साधनांचा, व अनुभवांचा दृढ व सतत अभ्यास, मनन, विदिध्यासन, संत समागमांतील

त्यांच्या वैराग्यशील, परोपकारी व ज्ञानप्रधान निष्काम वर्तनाचें निरंतर सूक्ष्म निरीक्षण पर्यालोचन व परिशीलन, व त्यांच्या वचना प्रमाणें किंवा अनुग्रहाप्रमाणें आपलें सादर, यथाशक्ति प्रामाणिक व नियमित श्रद्धा सजुरी युक्त वर्तन सातत्य.

पण दृश्यध्येय, दृश्य फल व निश्चितकालात्मक व्यावहारिक श्रद्धा सजुरी हातची टाकून देऊन, अज्ञात ध्येय अदृश्य फल व अनिश्चित कालात्मक पळत्या पारमार्थिक श्रद्धा व सजुरीवर विश्वास ठेवणार कोण ?

पण असा विश्वास ठेवण्यासही आधार आहे. चरा चराची वाढ शुभाशुभ कर्मानुसार मनुष्यत्वापर्यंत होते. मनुष्याच्या कर्तृत्वाची वैभवाची वाढ नृपत्व किंवा सार्वभौमत्वापर्यंत होते. हें आपण पाहतों, व अनुभवतो. नृपानीं किंवा चक्रवर्तीनीं आपल्यापेक्षां अनंतपटीनें पूर्वी श्रेष्ठ सत्कर्म, किंवा घोर, उग्र तपश्चर्या, किंवा अलौकिक पुण्ये केली असल्यामुळेच त्यांना हे ऐहिक ऐश्वर्य प्राप्त झालें आहे असें आपणास कबूलकरणें भाग पडते. तदनंतर देवत्व. व त्यांच्या ही नंतर संतत्व. जें कार्य नृपाला, सार्वभौमाला करतां येत नाही तें देव करतात. व जें देवाला करतां येत नाही तें कार्य संत करतात. करितां सार्वभौमोपेक्षा देव सत्ता श्रेष्ठ व देवापेक्षा संत सत्ता श्रेष्ठ. व संत सत्तेपेक्षा निर्गुणपरमात्म सत्ता श्रेष्ठ. या टिकाणी सत्तेची परंपरा संपली व कार्यकारण भाव ही संपल.

श्री ज्ञानेश्वरी ओं. १५५ ते २०७ अ. १५

बाबा म्हणत 'नाना' तुला शक्ति यावयास पाहिजे असली तर मी मार्ग सांगेन त्यावर तुझी श्रद्धा पाहिजे. व जोर काढ व दूध पी. म्हणजे तुला शक्ति येईल. तूं श्रद्धेने ८-४ दिवस जोर काढलेस व दूध प्यालास व शरिराकडे पाहून विचारुं लागलास की, बाबा तुमच्या आज्ञेप्रमाणें मी ८ दिवस जोर काढले व दूधही प्यालें पण अद्याप शक्ति आली नाही. अरे बाबा वरील उपायांनीं शक्ति येण्यास निदान ४ ६ महिनें तरी पाहिजेत असें मी तुला सांगेन. नाना, व्यावहारिक श्रद्धेचें व सजुरीचें असें आहे. पण पारमार्थिक श्रद्धेचें व सजुरीचें काम फार कठीण आहे. तूं अद्याप पावेतो अडिचांत आहेस. तुला सांगितल्याप्रमाणें तूं तिहींत गेलें पाहिजेस. नंतर चौथ्यांत जाण्याचा मार्ग दाखविण्यास मी येथें बसलोंच आहे. [याचें व्यावहारिक व पारमार्थिक अर्थ नानासाहेबांनीं सांगितलें होतें. पण तें सांगण्याचें हें स्थळ नाही. पुढें केव्हांतरी यावर स्वतंत्रपणें लिहिन.

बाबांचें वचनावर नानासाहेबांची पूर्ण श्रद्धा व बाबांवर नितांत प्रेम. वरील बोलणें ज्ञात्यावर कांहीं काळांनीं देव कोण? काय व कसा आहे, [परमेश्वराचें अस्तित्व व त्याची

सत्ता] असा प्रश्न एकदां नानासाहेब चांदोरकरांनी, पारमार्थिक श्रद्धेनें बाबांना विचारला.

बाबा म्हणाले पूर्वी तुम्ह जें मी ज्ञानाचें २ अध्याय (श्री दासगणूकृत भक्तलीला मृत अ. ३२ व ३३) सांगितलें त्या ज्ञानाचें सेवन, मनन, निदिध्यासन व तदनु रूप वर्तन केल्यास तुझे ठिकाणी नित्यानित्य वस्तु विवेक, वैराग्य, शमदम, तितिक्षा, उपरती, श्रद्धा समाधानादिषट्क व मुमुक्षुत्व हीं चार साधनें निर्माण होतील. व त्या योगें, अविनाश, विशुद्ध, सर्वव्यापक, सर्वसत्तावान, शाश्वत सुखदायी अशा चैतन्य वस्तूशीं तुझे तादात्म्य होईल. जें जगाचा आधार, जें चराचर व्यापून ही दशांगुल शिळकें उरलें आहे, व ज्याचें ठिकाणी अखेर सर्व जगाचा लय होणार, अशी भाव मूळ वस्तु ती चैतन्य, परब्रम्ह, निर्गुण, परमात्मा व वस्तु निर्देश होण्यासाठीं त्या वस्तूस चैतन्य, परब्रम्ह, निर्गुण परमात्मा अशीं नांवें दिलीं जातात. वास्तविक पाहतां वस्तूस नामरूप सुळींच नाही. तूं विचारलेला तो देव कोण तर तो हाच म्हणजे चैतन्य वस्तु. ज्ञाते याच चैतन्याची (देवाची) उपासना करतात. दृश्य, ज्ञेय व भासमान (जग किंवा विश्व) या सर्वांचे भावकारण जें चैतन्य तो देव आहे. तो कसा आहे ? तर तो (तें चैतन्य) सत्य; ज्ञान आनंदरूप आहे, तो (तें चैतन्य) पारमार्थिक, व्यावहारिक व प्रातिभासिक असा त्रिगुणात्मक आहे. तो कोठें आहे तर तो (तें चैतन्य) वरील त्रिगुणात्मक विश्व व्यापक आहे. म्हणजे सर्वत्र आहे.

यावर नानासाहेबांच्या शंकाः...आनंदरूप देव (चैतन्य) क्लेशात्मक विश्वांत कसा राहतो ? चैतन्यच देव किंवा आत्मा असें आपण म्हणतां तर आत्मे अनेक आहेत व देव (चैतन्य) एकच आहे हें कसें ? त्याचप्रमाणें आपण त्या देवास (चैतन्यास) निरवयव राजसत्तेची उपमा देता. तर निरवयव राजसत्तेचें अंश कसें पडतील ? या तिन्ही शंकांचें बाबांनीं निरसन केल्यावर नानासाहेबांनीं बाबांना पुन्हा प्रश्न केला, बाबा माया ही कोण, तिला कधीं कोणी निर्माण केलें, व ती आहे कशी; व कोठून आली—? भगवान श्री ज्ञानेश्वरमहाराजांनीं आपल्या ज्ञानेश्वरीत (श्री मभदगवद्गीतेतील अ. २ ओ. १३९ ते १४३. १३ वें अध्यायांतील १९, २०, २१, २२, २३)

ऑव्यांत व अ. १८ श्लो. १७ वरील भाष्यांत मायेचें वर्णन, तसेंच अ. ७ श्लो. १२ वरील भाष्यांत मायानदीचें रूपक केलें आहे व अ. १३ श्लो. १९ यावरील भाष्यांत पुरुष प्रकृतीचें वर्णन केले आहे ते तूं पहा.) व श्री अमृतानुभव या ग्रंथांत श्री मोहनिराज प्रसादें करून माया चैतन्य (प्रकृति पुरुष) यांचें विस्तृत वर्णन केलें आहे. तें तूं पहा मी त्याची पुनरावृत्ती येथें करित नाहीं. आभासिक मायेचें (प्रकृतीचें) आवरण सत्य ज्ञानानें काहून टाकलेस म्हणजे तुला शुद्ध चैतन्य [पुरुष] किंवा देव दिसेल. नव्हे तो तूंच सर्व ठिकाणीं व्यापला आहेस अशी तुला प्रतीती येईल. या करतां माझ्या वचनावर विश्वास [पारमार्थिक श्रद्धा] ठेवून ह्या सच्चिदानंद चैतन्य वस्तूची [म्हणजे देवाची] तूं उपासना कर, व ती वस्तु प्राप्त होईपर्यंत बिनतकार प्रयत्न करित रहा व सबुरी ठेव. व याच जन्मी मुक्त हो. असें शेवटीं बाबा म्हणालें. (विस्तृत माहितीकरतां श्री दास गणूमहाराज यांचा श्री संत कथामृतानाचा ५७ वा अध्याय लक्षपूर्वक वाचावा)

आतां याच श्रद्धासबुरीसंबंधीं तत्त्वतः वरीलप्रमाणेंच पण जास्त विस्तृत वर्णन भगवान श्री ज्ञानेश्वरमहाराजांनीं आपल्या श्री ज्ञानेश्वरोंत केलें आहे, तें असें.

हे अत्यंत बुद्धिमान अर्जुना राजसी व तामसी श्रद्धा टाकून देऊन सात्त्विकी श्रद्धाच जतन करावी. या श्रद्धेचें अंतरंग सत्य [परमात्मा] असल्यामुळें त्या ठिकाणीं राज तम रहात नाहींत व ती [सात्त्विकी श्रद्धा] मोक्ष फलदायी होते. (ओ. ६३ व ८३ अ. १७)

हे अर्जुना ज्याला परमात्मरूपा संपादन करण्याची इच्छा असेल त्यानें वेदाज्ञे विरुद्ध कधीही वागूं नये.

ओ. ४५५ अ. १६

हे अर्जुना त्याचप्रमाणें ज्याला चार पुरुषार्थांचा (धर्म अर्थ काम व मोक्ष) स्वामी होण्याची इच्छा असेल त्यानें श्रुति स्मृतींच्या आज्ञा शिरसा बंध मानल्या पाहिजेत.

अर्जुना तसेंच कोणतें कर्म करण्यास योग्य व कोणतें अयोग्य हें ठराविण्यास शास्त्रेच प्रमाण मानावीत. (आपल्या स्वैर वृत्तीनें तें ठरवूं नये.) शास्त्रानें जें कर्म अयोग्य नेषिद्ध व अकरणीय म्हणून सांगितलें असेल तें करूं नये. ओ. ४६६ अ. १६

निरंतर श्री गुरुवाक्यावर दृष्टी (विश्वास, श्रद्धा) ठेवून तें जतन करावें (अंतःकरणांत बाळगावें) व त्याप्रमाणें वागावें. म्हणजे शिष्य (मुमुक्षु) परमात्म मंदिरांत प्रवेश करील (परमात्मपद पावेल.) ओ. ४५७ अ. १६

अर्जुना सर्व कर्में निष्कामबुद्धीनें होऊं लागलीं म्हणजे प्रवृत्तीचा [संसाराचा] लोप होतो. व प्रवृत्ति मावळणें किंवा तिचा लोप होणें म्हणजेच निवृत्ती किंवा मोक्ष.

अर्जुनां ब्रह्मनामाची एवढी योग्यता आहे कीं तें एक वेळ सुखी येण्यास (निहें-तुक) हजारों जन्म घ्यावें लागतात.

ओ. २०६ अ. ९

अशा त्या ब्रह्मनामाचे ठिकाणी [अंतत्सत्] सत्कर्म करण्याचा जो धंदा तो इह परलोकीं निवळ शीणच आहे.

ओ. ४२२ अ. १७

अर्जुना, आकार व असंख्य छिद्रयुक्त अशा या मोडक्या शरीरांत कोंदकोंदून भरले असतां जें कोणत्याही काली गळत नाही [किंवा क्षिरपून नाहीसिं होत नाही] त्याचे सूक्ष्मपण पहावयाचें असलें तर फक्त अभावरूप क्षम्य नव्हे इतकेंच [कारण इतकें सूक्ष्म असूनही त्यास अस्तित्व आहे व शून्यास अगर अभावास अस्तित्व नाही] शिवाय आकाशाच्या पदरांतून गाळून घेतल्याइतकें जें सूक्ष्म आहे व इतकें कोंदकोंदून भरलें आहे तरी जें विरळ आहे (वट्ट किंवा दाट नाही) व जें विज्ञान खोलेंतून [शरीर पिशवीतून] कितीही हलविलें असतां गळत नाही तें परब्रह्म

ओ. १५, १६, व १७ अ. ८

जें सर्वत्र, सदा, सम, अद्वितीय, सत्य, सर्वश्रेष्ठ, निस्सीम आविनाशी, नित्य, निष्कप, धर्मरूप शाश्वत सुखदायीं अशी जी वस्तु तें परब्रह्म

ओ. ९६ व १४६ अ. ५ व ओ. ४०७ व ४०८ अ. १४

अर्जुना तें परब्रह्म (परमात्मा) विश्वापासून निराले नाही रत्न व त्याचें तेज, पाणी व त्याचें द्रवपण, आकाश व पोकळी साखर व साखरेची गोडी, अग्नि, व अग्निची ज्वाळा, कमल व त्याचे दल, झाड व त्याची फांदी, फुलें फळें, हिम व त्याचें थंडपण, वृथ व

दुधाचें दहिं, वगैरे वगैरे, यापैकी कोणतीही वस्तु घ्यावयाची अगर पाहावयाची असेल तर तिच्याशीं समवाय किंवा नित्यसहवर्ति असणाऱ्या वस्तुशिवाय जशी घेता किंवा पाहत येतच नाही, जसें रत्न त्याचे तेजाशिवाय घेता किंवा पाहता येत नाही साखर ही तिच्या गोडीशिवाय घेता किंवा पाहता येत नाही, त्याचप्रमाणें परब्रह्म ही वस्तू विश्रावाचून घेता किंवा पाहता येतच नाही.

ओ. ३७३ ते ३७९ अ. १४

राजचिन्हांकित कोणते ही मनुष्यास जशी प्रजा मान देते म्हणजे त्याचे ठिकाणी राजसत्ता अंशाचें अस्तित्त्व [अस्तित्त्व] मानते त्याचप्रमाणें शास्त्रानें अंगिकारलेल्या प्रत्येक मार्गास आदर व अंतःकरणपूर्वक जे मानणे त्यास पारमार्थिक आस्तित्त्व म्हणतात.

ओ. ८४९-८५० अ. १८

उपरिनिर्दिष्ट संत वचनावर जो प्रामाणिकपणा व निष्प्रदरपूर्वक विश्वास त्याचेच नांव पारमार्थिक श्रद्धा.

आतां आपण पारमार्थिक सबुरी म्हणजे काय तें पाहूं. पारमार्थिक सबुरी म्हणजे क्रम (कर्म) योगानुष्ठानाचे इष्ट फल प्राप्त होईपर्यंत तितीक्षायुक्त समर्याद पण अत्यंत दीर्घ काल (कित्येक जन्म) संत वाक्यावर विश्वास ठेवून त्यानीं सांगितलेल्या मार्गांनीं व त्यांच्या मार्गदर्शित्वानें, सात्विक धैर्यानें व सहिष्णुतेने सतत प्रयत्न करित राहणें.

भगवान श्री ज्ञानेश्वर महाराजांनीं या क्रमयोग मार्गातील सबुरीच्या मुख्यत्वे करून तीन पायऱ्या दिल्या आहेत त्या अशाः—

ज्ञानमार्गीय साधकांची गोष्ट खेरीजकरून क्रममार्गीनें चालणाऱ्या मुमुक्षुंनीं प्रथम स्वकर्मरूपी (कर्तव्य नैष्कर्म्य स्वधर्म) अग्रीत, काम्य व निषिद्धकर्मरूपी इंधनांनीं (काष्टांनीं व्यकड्यांनीं) राजस व तामस कर्म जाळली पाहिजेत (यांस कित्येक जन्म लागतील.)

नंतर पुत्र द्रव्य व परलोक यांच्या प्राप्तीची इच्छा (एषणा). नाहीशी केली पाहिजे. (यांतही कित्येक जन्म जातील)

नंतर आपलीं इंद्रियें विषयसेवन पदार्थांचे ठिकाणी स्वैरवृत्तीनें वावरत असल्यामुळे त्या इंद्रियांचे ठिकाणी उत्पन्न झालेले विटाळांचें किंवा दोषांचें क्षालन करण्याकरितां त्यांना प्रत्याहार तीर्थांत स्नान घातलें पाहिजे (म्हणजे इंद्रियांना संयमनानें पुन्हः पुन्हः विषयांवर धांवण्यापासून भागे खेचले पाहिजे) यास ही कित्येक जन्म लागतील.

नंतर स्वधर्मा चरणानें किंवा कर्तव्य कर्माचरणाचें फल परमात्माचे (चैतन्याचे देवान्चे) ठिकाणी अर्पण करून स्थिर अढळ वैराग्यपद प्राप्त करून घेतलें पाहिजे. (यांत ही कित्येक जन्म जातात.)

याप्रमाणें आत्मसाक्षात्कार होण्यास जी ज्ञानोज्वल्यारूप सामग्री लागते ती मिळविली म्हणजे ही पारमार्थिक सद्गुरीच्या तीन पायऱ्यांपैकी पहिली तळ पायरी होय.

ओं. १९२ ते १९६ अ. १८

नंतर सद्गुरु ही भेटले, त्यांनी मोकळे मनानें अनुग्रह ही केला. पण ज्याप्रमाणें औषध घेतल्याबरोबर रोगाचें निर्मूलन होत नाही, सूर्योदय झाल्याबरोबर मध्यान्ह होत नाही, सुंदर पाणथळ जमीनीत उत्तम बीज पेरल्याबरोबर अलोट पीक येत नाही किंवा स्पष्ट सपाट व सरळ मार्ग मिळून सत्संगती मिळाल्याबरोबर इष्ट स्थानी जाता येत नाही म्हणजे या प्रत्येक गोष्टीस कांहीं काल लागतोच त्याचप्रमाणें वैराग्य लाभ झाला, सद्गुरु ही भेटले, त्यांचा अनुग्रह ही झाला, व त्या अनुग्रहामुळे अंतःकरणांत विवेकाचा अंकुर फुटला, व त्या योगें एक परब्रम्ह वस्तुच सत्य आहे. इतर (विश्व) सर्व भ्रान्ति किंवा मिथ्या आहे अशी बळकट प्रतीती आली. म्हणजे ही पारमार्थिक सद्गुरीची दुसरी पायरी होय.

ओं. १९७ ते १००२ अ. १८

परंतु अशी जी एक सत्य, सर्वोत्तम, सर्वात्मिक, परब्रम्ह वस्तु, जिच्या ठिकाणी मोक्षाचें काम संपतें जिचे पोटांत जागृति स्वप्न शुषुप्ति या तिन्ही अवस्थांचा लय होतो, ज्या विशुद्ध ज्ञानाचे योगानें या तिन्ही अवस्था जिच्या ठिकाणी जिरून जातात, तें ज्ञान ही शेवटीं जिच्या ठिकाणी लय पावतें, जिचे ठिकाणी आनंदाचे आनंदपण विरून जातें, व ऐक्याचें एकपण संपतें म्हणजे जिच्या ठिकाणी वरील चारी विकारांपैकी (सत्-सत्य, चित्त-ज्ञान, आनंद-हर्ष या तिहींचें ऐक्य सत्त्वचिदानंद) कांहीं एक न उरता, जें कांहीं शिल्लक राहतें, तिच्या ठिकाणी तादात्म्य होऊन राहणेंचें आहे. पण ही गोष्ट क्रमाक्रमानेंच होणार. ज्याप्रमाणें भुकेलल्या माणसापुढें षडूस पकानांचें ताट वाहून ठेविलें, किंवा त्यानें पकान्न भोजनाची तयारी करून ताट वाहून घेतलें. पण ताट वाहून घेतल्याबरोबर त्याची तृप्ति होत नाही किंवा पहिल्या अथवा दुसरे खासाबरोबरही तृप्ति होत नाही, शेवटचा घास घेतल्याबरोबर मात्र त्याची तृप्ति होतें पण शेवटचा घास एकदम घेतो येत नाही. तो क्रमाक्रमानेंच घ्यावा लागतो. व त्यास कालावधी लागतो. त्याप्रमाणें वैराग्याचा जिव्हाळा लागल्यावर व विवेकदीप प्रज्वळित झाल्यावर तो मुमुक्षु अज्ञानांधःकारांत पुरून ठेविलेला तो ब्रह्म-आत्म ठेवा

बाहेर काढील. पण हें सर्व क्रमाक्रमानेंच होणार व यांस समर्थाद पण कित्येक जन्मांचा अवधि लागणार ही परमार्थिक सबुरीची तिसरी पायरी होय.

ओ. १००३ ते १००८ अ. १८

आतां परब्रह्म वस्तुशी वर सांगितलेल्या क्रम मार्गांनीं तादात्म्य होण्यास परमात्म्याच्या चतुर्थ भक्तीचा (भक्तियोगाचा) लाभ व्हावा लागतो. व तो लाभ झाला म्हणजे. परमात्मा केवढा कसा व कोठें आहे याची त्या मुमुक्षूस सत्यतेनें प्रतीती येते. व याप्रमाणें परमात्म सत्य स्वरूपाचें ज्ञान झालें म्हणजे नंतर तो मुमुक्षु परमात्म्याचीं तादात्म्य पावतो. म्हणजे परमात्मा, जीवभाव [अज्ञान] रूपीं कांचेची व जीवशिव भावापलीकडील केवळ ज्ञानरूप रत्नाची अदलाबदल करतात. म्हणजे मुमुक्षुनें आपल्या मस्तकावर धारण केलेली जीव दशारूप अज्ञान कांच ती परमात्मा आपण घेऊन त्यांचे मस्तकावरील सार्वभौमत्वाचे मुकुटावरील जीव शिवा भावरूप जें ब्रह्मज्ञान रत्न तें त्यास देतात. म्हणजे त्याच्याशी आपले ऐक्य करतात.

शेवटीं हें मर्मज्ञ अर्जुना, तुला वेळोवेळीं क्रमयोगाची [श्रद्धा व सबुरीची] योग्यता सांगितली. त्याप्रमाणें तूं मद्रचनावर श्रद्धा ठेवून वर दर्शविल्याप्रमाणें शेवटची पायरी गाठीपर्यंत सबुरी ठेव. असें परमात्मा म्हणालें. व याप्रमाणें श्री ज्ञानेश्वरांनीं श्रद्धा व सबुरीचें सुंदर वर्णन केलें आहे.

ओ. १२१८ ते १२२९. अ. १८

ठाणें गुरुवार माघ शु. ७ शके १८६१
दि. अं. १५-२-४०

बाबांचें बाल.

श्रीदत्तचित्साइसद्गुरुभ्योनमः

श्री साई संशय रत्नाष्टक

पृथ्वीरत्न

असे हृदि मनी वसे, कचित् साइ ध्यानि दिसे ॥
असा जरि गसे असे, परि समीप डोळ्या नसे ॥
नसे तरि म्हणूं कसे, सकल विश्व व्यापीतसे ॥
असे क्षणि क्षणां नसे, लपुनि सूत्र ओढीतसे ॥ १ ॥

लपे तरि म्हणूं कसे, सगुण साइरूपी दिसे ॥
दिसे म्हणुनि जातसे, जवळि पांघरीतो पिसें ॥
पिसें तरि म्हणूं कसे, वदत जें न वेदा दिसे ॥
वदे म्हणुनि देतसे, श्रुति, मुका उगाची वसे ॥ २ ॥

मुका तरि म्हणूं कसे, पुसत, उत्तरे देतसे ॥
उगा तरि म्हणूं कसे, तिळभरी रिकामा नसे ॥
वसे तरि म्हणूं कसे, अखिल विश्व शोधीतसे ॥
स्थलांतर कधी नसे, जगिं फिरे तुं नाना भिसें ॥ ३ ॥

फिरे तरि म्हणूं कसे, दृढ निमग्न ब्रह्मी वसे ॥
निमग्नचि म्हणूं कसे, करि क्रिया सदा सौरसे ॥
क्रिया करि म्हणूं कसे, अणु हि लिप्त कर्मी नसे ॥
अलिप्त हि म्हणूं कसे, कधि विकारवतीं^६ दिसे ॥ ४ ॥

१ ब्रह्मांड नाटकाची दोरी. २ कान. ३ परंतु,
तथापि. ४ अति प्रेमानें. ५ किंचित्. ६ विकारवशा.

दयालुहि कधी दिसे, कधि हेंटे फुगोनी रुसे ॥
 रुसे तरि म्हणूं कसें, ^१विमल प्रेम रोषीं^२ असे ॥
 कधी हंसत मस्करी, करि, कधी शिष्या देतसे ॥
 शिवा तरि म्हणूं कसें, नच शिवा शिवां ती असे ॥ ५ ॥
 शिवा तरि म्हणूं कसें, कधि कुणा प्रहारीतसे ॥
 प्रहार म्हणुं मी कसें । ^३दुरित, विघ्न टाळीतसे ॥
 स्त्रियांजवळ वोलुनी, कधि अपत्य चुंबीतसे ॥
 विकारि म्हणुं मी कसें, अति विरक्त चित्ती दिसे ॥ ६ ॥

विरक्त म्हणुं मी कसें, रत सदा प्रपंची दिसे ॥
 प्रपंची म्हणुं मी कसें, सुत कलत्र, कन्या नसे ॥
 न मूं गृह ^४परिग्रही, चिरं^५ निरीच्छ द्रव्या दिसे ॥
 निरीच्छ म्हणुं मी कसें, तरि हि दक्षिणा घेतसे ॥ ७ ॥
 न कोणी दिलि स्वच्छया, तशिच विस्मृती आळसे ॥
 तरी बहुत ^६बोरसें कधि हि मागुनी घेतसे ॥
 पुसाल मग हें कसें, तरि हि वर्म न्यारे असे ॥
 कळलें परि तें जया, परम भाग्य त्याचें असे ॥ ८ ॥

बाबांचें बाल.

१ हृदन बसे, २ शुद्ध, पवित्र, ३ रागांत, रोषांत, क्रोधांत, ४ कल्याणकारी,
 ५ मारीतसे [दगडांनीं, विटांनीं, सटक्यांनीं] ६ पाप, ७ मुलें, ८ रममाण,
 ९ ली, १० जमानजुमला, ११ साठ करून ठेवणें (संतारी वस्तूचा)
 १२ निरंतर, १३ प्रेमानें, १४ निराळें.

श्रीसाईसच्चरित

अध्यात्मिक निरीक्षण

~~~~~

अध्याय ४ था.

~~~~~

लेखक— सुमनसुंदर.

“—हे श्रीसाईनाथ । तरुण सोळा वर्षांचें वयांत
निंबातळीं शिरडी गांवांत । प्रथम भक्तार्थ प्रगटले ॥ ”

४—१११

साध्य- परमात्मा, साधन-विचार विवेकयुक्तबुद्धी व साधक-मन यांचे निरीक्षण यत्नाध्यायी झाले, पण ही तिन्ही सूक्ष्म-भावनामय आहेत. कशाचा तरी आधार घेतल्याशिवाय त्यांना स्थूल स्वरूप प्राप्त होत नाही. स्थूल स्वरूप करीत प्राप्त होतें साचा बोध खाली दिलेल्या ब्रह्मांडाच्या वंशवृक्षावरून होईल.

ब्रह्मांडाचा वंशवृक्ष (गीतारहस्य प्र. ८)

पुरुष दोन्ही स्वयंभू + अनादि प्रकृति (अव्यक्त व सूक्ष्म)

(निर्गुण - पर्याय शब्द
इ, द्रष्टा इ.) }

(सत्वरजतमोगुणी, पर्याय शब्द
प्रधान, अव्यक्त, माया, प्रसवधर्मिणी इ.)

महान् किंवा बुद्धि (व्यक्त व सूक्ष्म)

(पर्यायशब्द-आसुरि, मति, ज्ञान व व्याप्ति इ०)

अहंकार (व्यक्त व सूक्ष्म)

(पर्यायशब्द-अभिमान, तैजस इ०)

(सात्वीक मष्टि म्ह० व्यक्त व सूक्ष्म इंद्रिये (तामस म्ह० निरीन्द्रिय सृष्टि)

पांच बुद्धीन्द्रिये पांच कर्मेन्द्रिये मन

पांच तन्मात्रा (सूक्ष्म)

विशेष किंवा पंचमहाभूते (स्थूल)

अठरा तत्त्वांचे लिंगशरीर (सूक्ष्म)

‘ जन्म बाबांचा कोण्या देशी ।.....

.....। लिंबा शेजारीं अहर्निश ॥ ”

(४-११३ ते २१)

मूळ ‘ एकमेवाद्वितीयम् ? अशा अद्वैत ब्रह्मापासून द्वैत कसे उत्पन्न झाले हे कांही कोणास सांगता येत नाही. ते आत्मज्ञानाने समजले तरी शब्दातीत आहे. मुक्याला मात्वर दिली तर त्याला तिची गोडी अनुभवता येते पण सांगता मात्र येत नाही. तसेच येथे ‘ जावे त्याच्या वंशा । तेव्हां कळे ॥ ’ कोणतीही नामरूपात्मक वस्तु अगर गोष्ट ज्ञात्री तरी ती मायांकित आहे. मायातीत नाही । कारण नाम आणि रूप हे शब्द सुद्धा मायिकच आहेत. म्हणूनच मायेला ‘ अनादि ’ म्हणण्याचा प्रघात आहे. जे मायातीत आहे, ते मायिक परिभाषेत कसे वर्णन करता येणार ? कितीही

खोल शिरले तरी 'नेति-नेति' म्हणून हात टेकल्याखेररजि गत्यंतर नाही. 'अखेर काया वाचा मनं। ठरली नमनेच साधने ॥" ४-२०तें केवळ स्वानुभवपूर्ण ज्ञानानेच सांगता येईल.

‘ दरबारचा बाह्य थाट । गोष्टी सांगें तीनशें साठ ॥

ऐसा जरी नित्याचा थाट । मौनाची गांठ सोडीना ॥ ”

४-५२

—कारण ही 'मौनाची गांठ' ज्याची त्यानेच अनुभवायची असते. तरी पण तसा अनुभव येईपर्यंत आपण मायाकृतांनीं मायिक शब्दांतच स्थूलमानानें त्याचें स्वरूप समजावून घेतलें पाहिजे. 'आधीं ब्रह्म जाणोंवें । मग स्वयमेव ब्रह्म व्हांवें ॥" या ब्रह्मस्थितीचा अनुभव घेत असतां जरि तिचें वर्णन करतां येत नाही, तरी मागाहून तिचें स्मरण होजें शकते व स्थूलमानानें रूपकात्मक वर्णन करतां येतें. शास्त्रें अशीच लिहीलीं गेली आहेत आणि म्हणूनच आपणांस अशा गोष्टींत स्वतःच्या तर्कबुद्धीवर विसंबून न रहातां स्वात्मानुभवी अशा शास्त्रकारांचाच आधार प्रमाण मानला पाहिजे. त्याशिवाय अन्य गति नाही. 'तस्मात् शास्त्रं प्रमाणं ते कार्ये कार्यव्यवस्थितौ ॥" (भ० गी० १६.२४)

‘ शिरडीची एक वृद्ध बाई । नानाचोपदाराची आई ॥

कथिती झाली परम नवलाई । बाबासाई चरिताचि ॥ ”

४-११६

अध्यात्मदृष्ट्या ही वृद्ध बाई म्हणजेच ज्ञानतपोवृद्ध अशी शास्त्रें. आतां परब्रह्म साईविषयीं हीं शास्त्रें काय सांगतात तें पाहूं:—

‘ म्हणे आरंभी हें पोर । गोरे गोमटें अतिसुंदर ॥

निंबातकीं आसनस्थिर । प्रथम वृग्मोचर जाहलें ॥

४-११७

‘ तरुण सोळा वर्षांचे बयांत ।—४.११

अठरा तत्त्वांचा लिंगदेह होतो हें बरील ब्रह्मांडाच्या वंशवृक्षावरून दिसून येईल. त्यांतील मन, बुद्धी व अहंकार हीं कित्येकांच्या मते एकाच चित्ताच्या निरनिराळ्या स्वभावावस्था आहेत....हें ग्राह्य धरलें म्हणजे पंचज्ञानेंद्रियें, पंचकर्मेंद्रियें, पंचतन्मात्रा व एक चित्त अशा सोळा तत्त्वांचा लिंगदेह बनतो. जीवात्म्याला बंधनांत ठेवणारे

आणि जन्ममृत्युचे फेरे देणारे हेच प्रथम शरीर होय व सोळाव्या वर्षीच प्रकट होण्यांत यावांनी हेच दाखवून दिले आहे. हा लिंगदेहधारी जीवात्मा प्रथम कोठे प्रकटला ? तर-

निवातळी शिरडी गावांत ।” ४-१११ म्हणजे ब्रह्मांडाच्या बंधवृक्षाच्या मुळाशी जथून द्वैव मुळ झाले तेथेच. त्यावेळीं त्याचे स्वरूप काय ? तर ‘निवातळी आपली स्थिर ।’ ४-११७ ज्यावेळीं जीवात्म्याला स्वस्वरूपाची जाणीव (आसनी स्थिर) होती. तो विषयाशीन वतला नव्हता. त्यासुळे त्याला नामरूपादिक मायिक गोष्टींची वाड नव्हती: ‘दिवसा नव्हे कांगाची संगती । रात्रीच नाही कोणाची भीती ॥’ ४-११९ तो स्वतंत्र होता; परतंत्र नव्हता ! तो लिंगदेहाच्या आधाराला—लिंबा शेजारी—असला तरी ‘शेजारी’ होता; विषयांपासून अल्लिप्त होता; विषय लंपट नव्हता: ‘नाही कांगाचे घरी ना दारी । लिंबा शेजारी अहर्निश ॥’ ४-१२१

शिरडी:—व्यवहारांत आपण शाळाच्या शेंब्याला ‘शिखर’ म्हणतो, पण तत्त्वतः मूळ हेच शिखर ठरते कारण मूलतत्त्व मूळांत असते; शेंब्यांत नसते. मूळ मेलें की शेंडा मरतो म्हणजे शेंडा मुळावर जगतो; मूळ शेंब्यावर जगत नाही: म्हणून मूळ हेच तत्त्वतः शिखर ठरते; शिवाय गीतेंत ह्या ब्रह्मवृक्षाचे ‘ऊर्ध्वमूलमधः शाखम् ।’ (भ० गी० १५-२) असेच वर्णन केले आहे व त्याला अनुषल्लनही मूळ वर अतएव शिखर ठरते ‘शिरडी’ हा शब्द त्याचाच द्योतक आहे: त्याचा ‘शिर’ + ‘डी’ हा असा विग्रह पाडतां येईल: ‘शिर’ यानें वरील ‘ऊर्ध्वमूल’-परब्रह्म-व्यतीत होते व ‘डी’ नें त्याचा ‘प्रतीक’—भाव (Diminutive) व्यक्त होतो: म्हणजे ‘शिरडी’ याचा अध्यात्मिक अर्थ ‘परब्रह्माचे प्रतीक’ म्हणजेच शुद्ध चिंत इ० पूर्णस्वरूपाचे स्थान असा होतो व म्हणूनच शिरडीत साईपरमात्म्याची वस्ती नित्य असे !

साई:—हा शब्दही असाच सांकेतिक आहे:

स + आई असा त्याचा विग्रह पडतो

[१] स = युक्त + आई = माया = मायारूपधारी
किंवा

[२] स = सोऽहं हंसः मर्धात् ‘स’=निर्गुण परमात्मा

+

आई=सगुण माया

=

सगुण मायायुक्त निर्गुण परमात्मा

निर्गुण परमात्म्याचे सगुण प्रतीक

निवतरु : ब्रम्हांडाच्या वंशवृक्षानें वर्णन वर आलेच आहे. तेव्हां एका अर्थी निवतरु हा त्याचेंच द्योतक आहे पण,

जैसा अश्वत्थ वा औदुंबर । तैसाच वावांस निवतरुवर ॥

प्रीति फार त्या निंबावर । अति आदर तयाचा ॥ ४-२३६

एवढें महत्त्व वावांनीं निवतरुलाच कां दिलें ?

आपण साधक आहोंत आपणांस मोक्ष तर हवा आहे. पण मायापाशही तुटत नाही. तो तुटणार कसा ? तर वैराग्यानें निवतरु हा वैराग्याचा द्योतक आहे ! संसार कसा आहे ? तर बाह्याकर्षक आहे. निंबाचें झाड असेंच मोहक दिसतें ! पण चाखून पहातां नसानसांतून त्याच्यांत कडूच भरलेलें असतें. संसार-ऐहिक सौख्य-हें साधकाला असेंच आहे. म्हणून जसें निंबाच्या झाडाकडे पाहिलें कीं मन आकर्षिलें जातें. पण लगेच त्यांतील अव्याहत कटूपाणा मनाला मार्गे ओढतो; तसेंच वर्तन या मायिक सौख्याच्या बाबत साधकानें ठेवावें. ' माझे माझे ' करून त्यांत लंपट होऊं नये तर दोषदृष्टि ठेऊन त्यापासून अलिंग्न रहाण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. हें मायिक सौख्य आकर्षक असलें तरी परिणामी तें साधकाला घातुक आहे-कटु आहे, कारण तें कांहीं मोक्ष देत नाही. म्हणून ऐहिक बाबतींत साधकानें दोषदृष्टि ठेवावी व " माझे माझे म्हणून जें मोहक आगतें तें सर्व फोल-नश्वर-आहे, माझ्या अंतिम ध्येयाला-मोक्षाला-तें घातुक आहे, ' माझे ' तें ' मी ' नव्हे, व ' मी ' वेगळाच अलिंग्न असून ह्या ' माझे ' मुळेंच लटक्या बंधनांत पडलों " अशी भावना दृढ करावी, हेंच वैराग्य व निवतरुला महत्त्व देऊन वावांनीं हाच आदर्श आपल्यापुढें ठेविला आहे. तसेंच योगी लोक निंबाचा पाला खाऊन योग-साधन करतात. त्याप्रमाणें संसाराची कटुफळे प्रत्ययास आलीं कीं ' निर्वाणीचा एक पांडुरंग । ' हें पटून मनुष्य आत्मोन्मुख होऊन मोक्षाच्या मार्गाला लागतो. ह्याचें द्योतकहि निवतरु असूं शकेल. म्हणजे निवतरुला मह व देण्यांत श्रीवावांनीं सविकल्पज्ञान (ब्रम्हांडाचा वंशवृक्ष) व वैराग्य यांचा आपणांस बोध करून दिला.

सविकल्पज्ञान (परोक्ष ज्ञान) व वैराग्य ह्यांचा नुसता बोध झाल्यानें कांहीं मोक्ष मिळत नाही. परोक्ष ज्ञानानें फार तर आपण ' पुस्तकी-मुक्त ' होऊं; पण

ज्ञालासी पंडित पुराण सांगसी । परी तूं नेणसी मी हें कोणी ॥

(गाथा २५९९)

तसेंच वैराग्यानें आपण डोक्यांत राख घालून संन्यासी वनूं ! (किंवा उन्मत्त व स्वैर ' चार्वाक ' होऊं,) पण नुसत्या दोन्हीनीं मोक्ष मिळत नाही: " पूर्ण आत्मज्ञान जेव्हां

व जेथे होईल त्या क्षणांच व त्या स्थळांच मोक्ष ठेवलेले असतो. कारण मोक्ष ही आत्म्याचीच मूळ शुद्धावस्था आहे. निराळी स्वतंत्र वस्तु किंवा स्थळ नव्हे. (गीता-रहस्य प्र. ९)

‘ मोक्षस्य नहि वासोऽस्ति न ग्रामांतरमेव वा ।

अज्ञानहृदय ग्रंथिनाशो मोक्ष इति स्मृतः ॥

शिवगीता १३, ३२

असा मोक्ष मिळविला तरच आपण मुक्त होऊं. त्याकारितां प्रयत्न हा केलाच पाहिजे. ‘ करील त्याचें सर्व आहे, ’ तो कसा करावयाचा ? तर—

‘ गुरुवार आणि शुक्रवारी । सूर्यास्त सारवूनियांवरी ॥

ऊद जाळील जो क्षणभरी । देईल श्रीहरि सुखतया ॥ ’ ४, १४३

‘श्रीहरी’नें सुख-मोक्ष-देण्यासाठी किती गोष्टींची आवश्यकता आहे ? तर

१ गुरुवार

२ शुक्रवार

३ सूर्यास्त

४ सारवूनियावरी (निंबाच्या पारावर)

५ ऊद जाळील क्षणभरी

आतां या प्रत्येकाचें संक्षेपानें विवरण करून काय केलें असतां मोक्ष मिळेल तें पाहूं !

कराया महादुःखाचें निरसन । आहे एकाचि उपाय जाणा ॥

सार्धी वैराग्ययुक्त भजन । भगवंताचें ॥

श्रीमाधवनाथ दीपप्रकाश २१, ८६

१ गुरुवार : ‘ तुज आकळाया । भाक्ति वसण असे राया ॥ ’

श्री. भा. दीप प्र. ३२, ५

‘ गुरु ’ हा शब्द ‘ भाक्ति ’चा निदर्शक आहे.

“ ईश्वर तोची गुरुवर । अबिद्या ‘गु’ कार ।

तनाशक ‘रु’कार । म्हणूनि ईश्वर गुरुचि ॥

श्रीदत्त महात्म्य ३७, १०

“ सा (भक्तिः) परानुरक्तिरीश्वरे ? ” शां. सू. २-ईश्वराचें ठिकाणी पर म्हणजे निरतिशय, निहंतुक, जें प्रेम त्यास ‘ भक्ति ’ म्हणतात ” व “ श्रद्धे खेरीज ज्ञानाची पूर्तता किंवा फलद्रुपताही होत नाही. ” (गीतारहस्य प्र. १३)

२ शुक्रावर : ‘ शुक्र ’ म्हणजे ‘ तेज ’ किंवा ‘ वीर्य ’ असें तेज कशानें प्राप्त होतें? तर यमनियमानें म्हणजे ‘ शुक्रवार ’ हा यमनियमांचा निदर्शक आहे. (जेथें ‘ गुरुवार ’ ‘ आणि शुक्रवारी ’ म्हटलें आहे. गुरुवार अथवा शुक्रवारी म्हटलेलें नाही हें लक्षांत घेतलें पाहिजे.)

‘ यमनियमांचा आधार । सर्व क्रियेसी आहे साधार ॥

तयांचा करावा स्वीकार । निश्चयानें ॥

‘ जेथें यमनियमांचें साधन नाही । तेथें क्रियेसि फळाहि नाही ॥

पाया बांचुनी गृह कदाही । जेंविं बांधु नये ॥

‘ यमनियमांचें घेऊनि आद्यन । करावें नित्य स्वधर्माचरण ॥

मग इंद्रियांसहित मनपवन । आकळितां येई ॥

श्री. मा. दि. प्र. २९, ८७ ते ८९

३ सूर्यास्तः—‘ यानिशा सर्व भूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ॥ ’

म० भी० २-६९

“ अज्ञा नामाची जया मुद्रा जग जागता जया ये निद्रा ॥

जागें जगास लागता तंद्रा । शांत समुद्रा सम उदर ॥ ४-५०

साधकास हा सूर्य म्हणजे ‘ मायावैभव ’ व त्या सूर्याचा अस्त म्हणजे मायिक गोष्टीला मन विरणें अर्थात वैराग्य ! म्हणून ‘ सूर्यास्ती ’ यानें वैराग्य दाखविलें आहे.

४ ‘ सारवूनीयांवरी ’—आपण सारवूनच जागा शुद्ध करतो. तेव्हां ‘ सारयणें ’ म्हणजे ‘ शुद्ध करणें ’. आत्मशुद्धि केव्हां होतें तर ‘ पश्चात्ताप ’ होतो तेव्हां. म्हणून ‘ सारवूनीयांवरी ’ यानें ‘ पश्चात्तापपूर्वक शुद्धता ’ निदर्शिली आहे.

५ ‘ ऊद जाळणें ’ = ‘ ऊद ’ हा ‘ अहंकाराचा व्योतक आहे अर्थात् ‘ ऊद जाळणें ’ म्हणजे ‘ निरहंकार ’ होणे.

या सर्वे गोष्टी कोठें करावयाच्या ? तर निवाच्या पारावर मुळाशी ' म्हणजे आपण हे कशाकरितां करतो हे समजून घेऊन: परोक्षज्ञान करून घेऊन नंतरच त्या केल्या तर त्या परिणामी होतील. एरव्ही त्या परिणामी झाल्या तरी आपणास कळणार कशा ? म्हणून येथे ' निवाच्या पारानें ' ' सविकल्प ' उद्दिष्ट आहे. तेव्हां सविकल्प ज्ञानयुक्त या पांचही गोष्टी आपण एकसमयावच्छेदें करूं तेव्हांच ' देईल श्रीहरि सुख ' आपणां ! ' आपण मुक्त होऊं यांतील कोणतीही एकच गोष्ट करू भागावयाचें नाही.

' श्रद्धेखेरीज ज्ञानाची (सविकल्प) पूर्तता किंवा फलद्रुपताही होत नाही.' यमनियम (नियमित वेळीं नियमित गोष्ट करणें) करून मन स्थिर झाल्याखेरीज भक्ति सुदृढ व्हावयाची नाही. वैराग्य (मायेचा फोलपणा) उमजल्याखेरीज मन आत्मोन्मुख व्हावयाचें नाही. झाल्याखेरीज वैराग्य पूर्णत्वानें बाणणार नाही. अहंकाराचें समूळ खंडन झाल्याखेरीज खरा पश्चाताप होणें नाही. भक्ति-दास्य-केल्याखेरीज अहंकार नष्ट होणार नाही आणि सविकल्प ज्ञाना-खेरीज भक्तिचें मर्म-अंतीम ध्येय कळणार नाही. म्हणजे " कोण म्हणतें टक्का घेतला " याप्रमाणें गाडें मूळपदावर आलें व ते थांबवावयाचा एकच उपाय म्हणजे या सर्वे गोष्टी एकत्वानें करणें.

' मनुष्याचें या जगांतील परम साध्य जी ब्राह्मी स्थिती किंवा सिद्धावस्था ती प्राप्त होण्यास ब्रह्म निर्गुण आहे, असें कोरडें ज्ञान होऊच सागत नाही. दीर्घ अभ्यासानें व नित्य संवयीनें हें ज्ञान हृदयांत आणि देहेंद्रियांत भिन्नून जाऊन आचारद्वारा ब्रह्मात्मैक्य बुद्धि हा देहस्वभाव बनल्या पाहिजे व तसें होण्यास परमेश्वर-स्वरूपाचें प्रेमानें आकलन करून मन तदाकार करणें हाच काय तो एक मार्ग आहे. यासच उपासना किंवा भक्ति म्हणतात '

गीतारहस्य प्र० १३

आणि अशी भक्ति ज्ञात्री तरच ' देईल श्रीहरि सुख तथा । "

योगिनामपि सर्वेषां मद्भक्तेनां तरात्मना ।

श्रद्धावबान्मजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥

भ. गी. ६९७

' कोणा सभाग्याचें पोर । कोठून आलें इथवर '

वर आपण शास्त्रप्रमाण मानले. शास्त्र शास्त्र काय शिकविते ? तर 'व्यतिरेक' आणि 'अन्वय' अध्यात्मांत. आधी ब्रह्म जाणावे । 'हा व्यतिरेक व 'मग स्यय-मेव ब्रह्म व्हावे । हा अन्वय. व्यतिरेक म्हणजे छाननी. (analysis): मूळ शोधून काढणे: परब्रह्माचे मूळ कसे शोधून काढावयाचे ? तर मायाजाल तोडून । 'देव म्हणे जा कुदळी आणा । दावितो त्या जागी खणा ॥ ४.२१६

मायाजाल व्यतिरेकाने तुटते; 'मी' कोण याचा शोध लागतो. व ज्या गोष्टींना आपण 'माझे' म्हणतो त्या कांही 'मी' नव्हत हे कळते. अज्ञा रीतीने 'मारितो कुदळीवर कुदळी । विटा ते स्थळी आढळल्या ॥' ४.१२७ ह्या कुदळी-व्यतिरेक-कोठे मारावयाच्या तर 'तेथेच त्या गांव कुसाजवळी । त्याच निववृक्षाचे तळी ॥

४.१२७

तो गांव कोणता ? तर 'शिरडो'-परब्रह्म ! त्याची सीमा-कूस-कोणती ? तर जेथून मायाद्वैत सुरू होते ते ठिकाण ! व निववृक्षाचा तळ म्हणजे ही ब्रह्मांडाच्या वंश-वृक्षाचे मूळ-माया. तेथे कुदळी मारावयाच्या ! म्हणजे व्यतिरेकाने-सविकल्प ज्ञानाने-मायेचे मूळ खंडावयाचे व परब्रह्माची कूस-अज्ञान फोडून आपली वाट मोकळी करून घ्यावयाची ! ती मोकळी कशी होते ? प्रथम मायापटल आपल्या दृष्टीवर लसते. त्यामुळे 'देहादि दृश्य सारे हे माया वैभव' च आपणांस सत्य भासते. पुढे कोणत्या ना कोणत्या कारणाने आपण मोक्षाच्या मार्गाला लागतो. व परमेश्वरी सूत्रा-प्रमाणे आपल्यास एखादा मार्ग मिळतो. मार्ग भिन्न भासले तरी अंतीम ध्येय एकच असते व 'व्यतिरेक' हा करावा लागतोच ! व्यतिरेकाने 'माझे माझे करीत माझे घर, माझे दार, माझा देह, इ. सर्व सुटले की 'नेति नेति' करीत 'कांहीच नाही' अशी 'शून्य भावना' होते. हे 'शून्य पटल' म्हणजेच विटांचा घर व जात्याची तळी व येथेच बहुशः पुष्कळसे तार्किक खचतात व दिशाभूल होऊन ते चार्वाक-मतीय नास्तिक बनतात. जात्याच्या तळीने ह्या शून्यपटलाचे अभेदत्व दाखविले आहे. साधकाची हीच परीक्षेची वेळ आहे व जो साधक धडाक्याने ही शून्य पटलाची जात्याची तळी दूर सारतो तोच सिद्ध बनतो. तो ती दूर करी सारतो ? तर ह्या शून्य-पटलाने खऱ्या साधकाचे कांही समाधान होत नाही कारण 'कांही नाही' हे जरी व्यतिरेकाने सिद्ध झाल्यासारखे भासले तरी 'मी आहे' व 'कांही नाही' असे म्हण-णारा कोणातरी आहेच ही भावना कांही त्याला सोडीत नाही. व ह्याच भावनेला धरून तो आणखी शोध लागतो 'पुरा होता विटांचा घर । जात्याची तळी सारिता दूर ॥'

४.१२७

तो त्या शून्य पटलाच्या पलीकडे पाहू लागतो व मग 'मी' व काही नाही असे म्हणणारा 'तो' हे एकच आहोत 'सोड ५' हे अशी त्याला धारणा होते.

‘तेथे धारणादूती भेटली । ती नेई ध्यान बंधू जवळी ॥

तो दाखवि समाधिरुप खोली । त्यांत बसती राजेंद्र ॥’

श्री मा. व्ही. प्र. ६.२४

ह्या स्थितीस तो पोहोचला की 'हृष्टीस पडले एक भूयार।' ४.१२८ : हीच समाधि-रूप खोली ! त्यांत राजेंद्र कोण दिसले ? तर 'हंसः' (अहं × सः). आपलेच प्रतिबिंब. तो ध्यान करीत होता. 'सोड हं' आणि आतां प्रत्ययास आला 'हंसः। म्हणजे त्याला स्वात्मज्ञान होतें व 'मीच मी सर्वत्र आहे ! 'ज्ञानामृतं सभरसं गगनोपमोहम्।' (अवधुत गांता ३.३] हे अनुभवास येऊन त्याला सबाह्य अंतरी एकमेवाद्वितीयम् सच्चिदानंदस्वरूपच प्रत्ययास येतें ! समया जळति चार तैं ! ४. १२८ व तो सलोकता, सरुपता, समीपता व सायुज्यता ह्या चारीही मुक्ति लावतो व मग 'चुने' गच्छी तें तळघर।' ४.१२८ स्वरूपानुसंधानं-अतिपवित्र हें माझे वतन ४.१३१ हे जाणून 'आहे तैसेच' जतन करतो. (स्वरूपानुसंधान अखंड राखतो. व ज्या साधनानी त्यानें तें मिळविलें तीच म्हणजे चा समया [वेद-सबिकल्प ज्ञान व गोमुखी, पाट माळ-यम नियमयुक्त भक्ति] घेऊन आपलें प्रारब्ध संपवितो, म्हणजे तो जीवन्मुक्त होऊन परा-भक्ति करतो.

सिद्ध कोटींत जरी जनन । साधका ऐसें तयाचें वर्तन ।

वृत्ति निराभिमान अतिछीन । राखी मन सकळांचें ॥”

४.५६

‘म्हणे हें माझ्या गुरुचें स्थान । ४-१३१

‘भक्तीसाठीं जेव्हां द्वैताचा स्वीकार करण्यांत येतो तेव्हां जीवात्म्याचें प्रवृत्ति स्वातंत्र्य (जीवात्म्याची मायेच्या कोंडीतून सुटण्याची व तदनु रूप देहेंद्रियाकडून मोक्षानुकूल कामें करविण्याची इच्छा] त्याचें स्वतःचे नसून परमेश्वराकडून प्राप्त होत असतें असे सांगण्यांत येतें. [गीतारहस्य प्र० १०.]

भक्ति कोणत्याही दर्जाची असो; 'भक्ति' म्हटली म्हणजे तेथे देव किंवा गुरु आणि भक्त हे द्वैत आले. व त्यांत केव्हांही भक्त चांगले-मोक्षसुद्धां-तेवढे देवा

रुचे अशीच भावना करणार ! श्रीवाबांना भक्तिमार्गच प्रिय होता व त्यांतही ' गुरु-
ण सांपडेना सोय ' हेंच त्यांना विशेषत्वं दाखवावयाचें होतें. भगवंतांनीं गीतेंत,

‘ तद्धिद्धि प्राणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।

उपदेश्यान्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ४.३४

केवा श्रीगणेशगीतेंत अ० ३ मध्ये,

“ नाना संग्राज्जनः कुर्वन्मैकं साधुसमागमम् ।

करोति तेन संसारे बंधनं समुयैति सः ॥ ४१

सत्संगाद्गुण संभूति रूपदां लय एवच ।

स्वहितं प्राप्यते सर्वैरिहलोके परत्र च ॥ ४२ ॥

इतरत्सुलभं राजन् सत्संगोऽतीव दुर्लभः ।

यज्ज्ञात्वा न पुनर्बन्धमेति ज्ञेयं ततस्ततः ॥ ४३ ”

केवा श्रीगुरुचरित्रांत,

‘ गुरु भक्ति कैती अग्रगण्य । ’

इत्यादि जो संतमहिमा वर्णिल्या आहे तोच बाबांना विशद करावयाचा होता । साधकांनींही तीच वृत्ति ठेवावी म्हणून येथे त्यांनीं ‘ हें माझ्या गुरुचें स्थान । ’ असें म्हणून ‘ आधीं केलें, मग सांगितलें ’ असा आदर्श आपल्यापुढें ठेविला व ‘ आहे सैच करा हे जतन । माना मद्रचन एवढें ॥ ’ ४.१३१

अशी कळकळीची विनंती सर्व भक्तांस केली आहे; व त्याचा मतितार्थ हाच की,

“ गुरुभक्ति करून स्वात्मज्ञान मिळवा ! ”

‘ भक्त भावार्थी पाहिजे । ’ ४.८४

‘ भक्तैश्चवाद्दरश्चात्र कारणं परमं मतम् ॥ ”

ग० गी० ९.७

“ काहीं न करी सदगुरु । केवळ भावांचा आचारू ।

भाव नसतां प्रत्यक्ष ईश्वरू । काहीं न देई ॥

“ ठेवितां गुरुवारि एकनिष्ठता । तीच सुफलदायी होते तत्त्वतां ॥

सद्गुरु केवळ मार्ग दाखवित। कार्य कर्ता तूचि ॥

“ भावना सर्वांत प्रधान । भावनेनेच नारायण ।

भावनेनें कळा संपन्न । होई साधक ॥ ”

श्री. मा. दी. प्र. ३२/५४।६

व हेच श्रोत्यांनी.

‘ हो हो प्रगटेल विठ्ठल मूर्ति । भक्त भावार्थी पाहिजेत ’

४. १४

व

‘ विठ्ठल काय एकांतीचा उठून । येणार आहे दुसरा कोठून ।

भक्त प्रेमें उत्कटून । एथेहीं प्रगटून राहील ॥ ’

४. १६

यांत प्रतिपादिले आहे व ‘ होतां सप्तधाची समाप्ति । साली म्हणति दासगण प्रति । शिरडीस विठ्ठल दर्शन प्राप्ति । ही व्या प्रचिती बाबांची ॥ ’ ट. १११
यांत प्रत्यक्ष दाखविले आहे. फक्त दासगणूलाच त्याचे भक्तप्रेम उत्कटून आले म्हणून-
इतरांना नव्हे-विठ्ठलदर्शन झाले.

गौळीबोवांची

‘ फुकाचा काय होईल देव । हाच तो प्रत्यक्ष पंढरीराव ।

जग वेडे रे वेडे, हा वृढभाव । ठेवूनि देव लक्षावा ॥ ’

४. १०

ही उक्तिही याच अर्थाला अनुलक्षून आहे.

“ धोत्रे नेसून रेशमकार्नी । होतील काय संत कोणी ।

करं लागती हाडांचे मणी । रक्ताचे पाणी निजकष्टे ॥ ”

४. ७९

कोणत्याहि प्रथांत तत्वप्रतिपादनार्थ अशा व्यंगोक्ति येणे अपरिहार्य असते.
लेखकाची दृष्टि कितीही निर्मळ असली तरी ध्येय दूषित असतेच असते. पण वाचकांची
तशी दृष्टि ठेऊन भागत नाही. त्यांनी नेहमी निर्मळ विशुद्ध दृष्टि ठेऊनच ग्रंथ वाचि
पाहिजे तरच त्यांना त्यांत अंतः प्रवेश मिळेल व प्रथांचे स्वारस्य कळेल. आपण वाच

साक्षात्- त्यांत साधक आहोत; तेव्हां अशा विकल्पकारक ज्या गोष्टी आपल्याला हासली 'त्यांस पहिले बजावें!' ३. ७८ किंवा आपल्या ध्येयानुकूल अशी त्यांची आपत्ति लावावी. येथेच पहा 'धोत्रे नेसून रे रामकानी होतील काय संत कोणी ॥' 'तानें जर कोणी विभूति रेशीम कानी धोत्रे नेसून असलीं तर ती संत असू शकत नाही वसा अर्थ निघतो अर्थात् आपली श्रुति अशी एखादी विभूति संत म्हणून गणली जात असेल, तर तिची निंदा करण्याकडे झुकते; व आपण निंदा करतो; पण त्यापासून परिणामी आपलाच तोटा होतो; बरं, पुढील ओळ 'करूं लागली हाडांचे मणि । रक्षाचे पाणी निजकष्टे ॥' ही श्रीबाबांस अनुलक्षून घ्यावयाची तर तेथें 'प्रचितिवीणें सर्वही व्यर्थ आहे ।' हा विकल्प येऊं पहातो; कारण बाबा जे प्रगट झाले तेच उन्मनी अवस्थेंत झाले; त्यामुळें त्यांनी हाडांचे मणि रक्षाचे पाणी कोठें व कसें केले ह्याची केवळ अनुमानाशिवाय आपणांस काहीच माहिती नाही; आणि बाबांची शिकवण रहावी तर—

“ लाग्या बांध्यावीण विशेषी । कोणी न येई अपुलेपारीं ।

श्रान, शुकर, का माशी । इडइड कुणारीं करूं नये ॥ ”

३. ८१

मग एकाद्या रेशीमकाठी धोत्रे नेसणाऱ्या संत गणल्या जाणाऱ्या विभूतिची आपण निंदा केली तर ती बाबांस कशी रुचेल ? व बाबा आपणांस काय अंहेर देतील ? तर—

“ पहा त्या जिमेला काय गोडी । जना लोकांची विष्टा चिबडी ॥

बंधु स्वजनावर चडफडी । यथेष्ट फेडि निजहौस ॥

बहुत सुकृताचिये जोडी । आला नर जन्म ऐसा जो दबडी ।

तया आत्मप्रा ही शिरडी । सुख परबडी काय दे ॥ ”

१९-२०५।६

आणि असें जर आहे. तर प्रस्तुत ग्रंथांत व इतरहि सर्वमान्य ग्रंथांत अशा विकल्प-कारक उक्ती कां येतात ? त्याचें उत्तर असें कां,

“ हीं ज्ञानी पुरुषांची लक्षणें साधकाला आपलें स्वतःचें परीक्षण करतां यावें म्हणून सांगण्यांत आलेलीं असतात. साधकानें नेहमीं आत्मपरीक्षण करावें. दुसऱ्याचे दोष शोधण्यांत मनुष्य जसा निपुण असतो, तशा नैपुण्यानें आपल्याला आशीत राहिल्यावर ज्ञान कसें होणार नाही ? जर दुसऱ्याची परीक्षा करण्याचे सोडून

पुरुष आपल्या गुणदोषांचा विचार करू लागेल, तर त्याला सर्व साधनें प्राप्त होऊन तो सिद्ध पुरुष होईल ! म्हणून ही सांगितलेली ज्ञान्यांची लक्षणे स्वतःच्या परीक्षणाच्या उपयोगी आहेत. दुसऱ्यासाठीं नव्हेत व दुसऱ्याची परीक्षा करतां येण्याला तीं तितक्या निश्चयात्मक नसतात. ” (श्रीदत्तभार्यव संवाद प्र. २१)

म्हणून आपण साधकांनीं,

बालस्य वा त्रिपयभोपरतस्य वापि ।
 मूर्खस्य सेवकजनस्य गृहस्थितस्य ॥
 एतद्गुरोः किमपि नैव न चिन्तनीयम् ।
 रतनं कथं त्यजति कोऽप्यगुचौ प्रतिष्ठम् ॥ ’

अवधून गीता २-१

येथे अशी आशंका येईल कीं जर सिद्धावस्थेत बंधनें असू शकत नाहीत तर साधकावस्थेत तरी आपण बंधनें कां पाळावीं ? त्याची उपपत्ति अशी लावतां येईल कीं,

(१) साधकाला मायेचा फोलपणा पटला नसत्यमुळे निर्बंध स्थितीत त्याचा कस स्वैरान्चाराकडे होईल व तो मायावशाच अधिक होईल; अर्थात् मोक्षाला दुरावेल;

“ ईश्वर करी साहस । धर्मव्यतिक्रम खास ॥

तेजीयस्त्वामुळे नाही दोष । अग्नि निर्दोष ज्यापरि ॥

“ ऐश्वर सामर्थ्य नसोन । मूढ एवढा घेई गुण ॥

तो नष्ट होई न लागतां क्षण । कर्म दारुण गति हे ॥

“ धर्मातीत वागे हर । तो गुण घेती पामर ॥

काळकूट जिरबी शंकर । मरे पामर त्या शिवतां ॥

श्री दत्तमहात्म्य ३-१०१।३

३ साधक म्हटला कीं साधक, साधन, व साध्य ही त्रिपुटी आलीच. ज्याला साधन नाही व साध्य नाही तो साधकच होत नाही. तेव्हां साधकाला साधन व साध्य ही सुटतच नाहीत. सिद्धावस्थेत ही त्रिपुटी नष्ट पावत असल्यानें तेथें साधक नाही अर्थात् साधन व साध्य हींही निरास पावतात.

४ आजचे आपण साधकच उद्यांचे सिद्ध होणार व सिद्धावस्थेतील आचार-विचार साधकावस्थेतील आचारविचारानुसृत असतात. तेव्हां आज साधकावस्थेत जे

साधन आपण करूं, तेंच सिद्धावस्थेंत आपलें आचरण होणार आहे. सर्व साधारण जनांची प्रवृत्ति गतानुगतिक असते. तेव्हां जर आज आपण साधकावस्थेंत लोकदृष्ट्या सुसंगत असें साधन केलें; तर उद्यां सिद्धावस्थेंत आपल्याहातून लोकापवादात्मक आचरण होणार नाही व आपण नित्यमुक्त राहून लोकाना आदर्शवत् होऊं. अर्थात् उत्तम लोक-संग्रह साधेल. म्हणूनच सिद्ध लक्षणें जीं वर्णितात तीं आपल्या साधकावस्थेंत तशीं आचरणांत यावीत म्हणून अशीं भडक वर्णिलेली असतात व त्याचा सदुपयोग आपण साधकांनींच करून घ्यायचा असतो.

असो. बाबा शिरडींत तर प्रकटले ! कशाकरितां ? बाबांचे अवतार कार्य काय ? तेंच श्रीबाबांनी स्वतःच येथें सांगितले आहे:—

‘ हा त्या माझ्या स्नेह्याचा सुत । म्हणून यास मी आणिला खेंचित ॥
नाहीं कधीं हा नैवेद्य करीत । उपासी ठेवीत, मजलाही ॥
विठ्ठलासही ठेवी उपासी । म्हणून शिरडीस आणिलें यासी ॥
आतां देइन आठवणीसीं । लाविन पूजेसी याजला ॥ ’

४-१००१९

‘ तो होता दोस्त माझा ’ ४-९९ ह्यांत ‘ तो ’ म्हणजे विठ्ठल किंवा निर्गुण परमात्मा हा जीवात्म्याचा वापक नाही कां ? व ‘ मी ’ म्हणजे बाबा सगुण परमात्मा ! निर्गुण परमात्मा आणि सगुण परमात्मा (सद्गुरुः) हे एकच पण बाबांनीं भक्तिसाठीं येथें द्वैताची भाषा वापरली आहे. ‘ हा त्या स्नेह्याचा सुत ’ म्हणजे ‘ मायेच्या कोंडींत पडलेला जीवात्मा ! ’ असें हें रूपक आहे.

परमात्म्याला जीवात्मा मुक्त करण्याची नेहमीं ओढ असते. पण जीवात्म्यावर. मायेचें आवरण इतकें घनदाट असते कीं त्याला स्वस्वरूपाचें अमान होते व तो तोंडानें ‘ माझा ’ म्हटल्या जाणाऱ्या देहालाच ‘ मी ’ समजतो व त्याचेच चोंचले पुरविण्यांत तो गहून जातो. पण परमात्मा त्याला नेहमीं टोंचणी देत असतो कीं,

“ एका साधक हो वचन । कां लोळतां प्रपंची जाण ।
स्वसुरवाची आठवण । कांहीं ठेवा ॥ २३
“ नर देहा ऐसी श्रेष्ठ—। यौनी नाहीं अन्यत्र ।
ती ही बालविकां, जीवित । व्यर्थ तुमचें ॥ २४

“ शब्दाशब्दांत राहून । करून व्याल अकल्याण ।
 सर्व फोल कृती बांचून । समजावें गा ॥ ३३ ॥
 “ तरि नीति न्यायें वर्तून । करा स्वधर्माचरण ।
 मग पहाल मी कोण । दिव्य नेत्रें ॥ ३४
 “ माझ्या स्वरूपाची ओळखण । नाही हो तुम्हां अल्पजाण ॥
 तुम्हीं ओळखिल्यावांचून । मी अनोळखी ॥ ३५
 “ तुमच्या पर्दीं मायेचा कांटा । रुततां मज होई व्याकुळता
 तुम्हां सर्वां मिळो सायुज्यता । ऐसें वांछी मम मन ॥ ३९
 “ जो जो तुम्हीं परमार्थ विन्मुख । तो तो होई मज भारि दुःख ॥
 रढतो रात्रीं मीं कितीएक । तुम्हां कारणें ॥ ४०
 “ परि तुम्हां त्याची खंती नाही । पशुच बनलां हृदयीं ॥
 रमतां संतत विषयीं । गोमय कृमिपरि ॥ ४१
 “ बेसावध वृत्ति सोडा । चालला आयुष्याचा गाडा ॥
 मार्गी लागतां चालेल रोकडा । नातरि खळग्यांत पडेल ॥ ४२
 “ आमुचि ही शिकवण । जो करिल निष्फळ जाण ॥
 तरि तो आत्महत्यारा जाण । म्हणति समर्थ ॥ ” ४३

श्रीसाधवनाथदीपप्रकाश अ. ३४

ही परमात्म्याची टोचणी जीवात्म्याला कळली नाही म्हणजे परमात्म्याची त्याला मुक्त करण्याची भूक तशीच राहाते. ‘ उपासीं ठेवांत मजलाही ’ । ‘ विठ्ठलासही ठेवी उपाशी ॥ ’ ‘ मजसी ’ व ‘ विठ्ठलासही ’ असें म्हणून बाबांनी आपण स्वतः विठ्ठलाहून भिन्न नाहीं हें दाखविलें आहे.

ही टोचणी जीवात्म्याला कळली कीं तो परमात्म्याला नैवेद्य करतो. तो कसा ? तर—

“ अतो भक्त्या मयि मनो निदेहि बुद्धिमेवच ।

भक्त्या यजस्व मां राजस्ततो मामेवयास्यसि ॥